

спостерігається у запитів, які вбачаються цільовій аудиторії простими та щирими і з'являються у відповідь на резонансні події. Пік пожертв при цьому буде відбуватися із декількаденним запізненням і на подію, і на відповідний запит про благодійну допомогу.

Список використаних джерел:

1. Векслер А.Ф., Тульчинский Г.Л. Зачем бизнесу спонсорство и благотворительность / А.Ф. Векслер, Г.Л. Тульчинский. — Нижний Новгород: PR-эксперт, 2002. — 304 с.
2. Журавлева Т. Б. Благотворительность как социальный институт современного гражданского общества / Т.Б.Журавлева, Под редакцией Г.В.Мухаметзяновой. — Казань: АСО (КСЮИ), 2008. — 204 с.
3. Стрельникова О.О. Мотиваційні аспекти доброчинної діяльності у сучасному суспільстві/ О. Стрельникова// «Соціологія у (пост)сучасності», міжнар. наук. конф. студентів та аспірантів.Збірник тез доповідей. — Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2011 . — С. 184-185.
4. Ясинська Н.В. Функції та мотиви діяльності благодійних організацій в Україні [Електронний ресурс] / Н. Ясинська // Электронный архив-репозиторий ОНУ имени И.И.Мечникова. — Т.13. — Выпуск 5. Соціологія і політичні науки. — С. 555-558. Режим доступу <http://www.readera.org/article/funktsiye-ta-motyevye-dialnosti-blahodiynyekh-10117874.html>

Отримано 17.04.2015 р.

УДК 159.98

Лазарєва О.П.[°]

Інститут післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка, студентка

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті представлено результати емпіричного дослідження рівня розвитку компонентів моральної свідомості дошкільників: когнітивного, емоційного та поведінкового. Встановлено, що емоційні реакції на моральні норми та категорії здебільшого є адекватними, проте в поведінкових реакціях існує негативне ставлення до моральних норм. Виявлено, що у дошкільників переважає високий рівень розвитку когнітивного компоненту поряд із недостатньо сформованим емоційним та поведінковим. Результати емпіричного дослідження засвідчили нерівномірну динаміку розвитку компонентів моральної свідомості.

Ключові слова: моральна свідомість, дошкільник, когнітивний компонент, емоційний компонент, поведінковий компонент

В статье представлены результаты эмпирического исследования уровня развития компонентов морального сознания дошкольников: когнитивного, эмоционального и поведенческого. Показано, что эмоциональные реакции на моральные нормы и категории преимущественно являются адекватными, вместе с тем в поведенческих реакциях существует отрицательное отношение к моральным нормам. Результаты эмпирического исследования показали неравномерную динамику развития компонентов морального

[°] © Лазарєва О.П., 2015 р.

сознания: у дошкольников преобладает высокий уровень развития когнитивного компонента, в то время как недостаточно сформированы эмоциональный и поведенческий.

Ключевые слова: моральное сознание, дошкольник, когнитивный компонент, эмоциональный компонент, поведенческий компонент

The results of investigation of the level of components of the moral consciousness of preschoolers: cognitive, emotional and behavioral are presented. It was established that emotional reactions to moral standards and categories are mostly adequate, but there is negative position to the moral standards. It was established that preschoolers have high level of cognitive component and low level not formed emotional and behavioral. Results of empirical researches have shown uneven dynamics of the development of moral consciousness components.

Keywords: moral consciousness, preschooler, cognitive component, cognitive component, emotional component, behavioral component

Актуальність дослідження. Однією із найактуальніших проблем, яка не виходить з поля зору науковців різних галузей протягом багатьох століть, є проблема морального становлення особистості. Особливо зростання інтересу до неї спостерігається у кризові для суспільства періоди. І, як справедливо зазначають відомі дослідники, останнім часом відбулася інтенсивна примітивізація моральної свідомості. Внаслідок цього спостерігається зростання цинізму, жорстокості, агресивності, частішають прояви небажання та невміння зрозуміти іншого, проявити емпатію, повагу, толерантність. Описані явища є закономірним результатом недооцінювання ролі моральних засад у вихованні підростаючої особистості.

Дошкільний вік є найсприятливішим періодом для морального розвитку дітей. Уже в ранньому дитинстві дитина засвоює багато предметних дій, вивчає способи використання предметів. Це формує її як носія суспільного способу виконання дій, зразка, з яким потрібно себе порівнювати. Вона пильно приглядається до світу дорослих, починає виокремлювати в ньому взаємини між людьми, відкриває закони (норми поведінки), за якими відбувається їх взаємодія. Намагаючись стати дорослим, дошкільник підпорядковує свої дії суспільним нормам і правилам поведінки.

Стан розробки проблеми. Аналіз праць учених засвідчив, що досліджено такі питання морально-етичного виховання: психологічні механізми становлення й розвитку моральних почуттів, уявлень, суджень, переконань і поведінки (К. О. Абульханова-Славська, С. Ф. Анісімов, Л. І. Божович, Д. Б. Ельконін, О. В. Запорожець, С. Н. Карпова, О. Л. Кононко, Г. Д. Кошелєва, В. А. Малахов, Ж. Піаже, Т. О. Рєпіна, Є. В. Субботський та інші); специфіка й закономірності морального розвитку дошкільника (Ю. А. Аркін, Р.М. Ібрагімова, Є.В. Субботський, С.Г. Якобсон); умови й засоби формування моральних норм у дітей (А. М. Виноградова, І. В. Княжева, Т. О. Маркова, Л. П. Стрелкова); моральної свідомості (Л. В. Артемова, І. Д. Бех, Л. І. Божович, Р.С. Буре, Л.С. Виготський, В. В. Зеньковський, В. Г. Нечаєва, Р. В. Павелків, Ж. Піаже, С. Л. Рубінштейн та ін.).

Особливу увагу привертають праці науковців, у яких досліджено: формування оцінно-етичних суджень у художньо-мовленнєвій діяльності дошкільників (А. М. Богуш, О. С. Монке); виховання колективних взаємин дітей (О. В. Булатова, В. Г. Нечаєва), гуманних взаємин старших дошкільників і першокласників (А. М. Гончаренко, С. А. Литвиненко), моральної поведінки в дошкільників (Т. Є. Колесіна, Г. І. Савицька, Т. С. Фасолько, М. А. Федорова);

педагогічний вплив на становлення морального вибору дошкільників (О. І. Кошелівська); роль емоцій у моральному становленні особистості (Л. Г. Подоляк), виховання милосердя в старших дошкільників (І. А. Княжева).

Однак, здійснений нами науковий аналіз теоретичних джерел дозволив виявити ще недостатньо з'ясовані дослідниками питання, що стосуються психологічних особливостей морального розвитку дошкільника, а саме, значення зовнішніх соціально-психологічних чинників і внутрішніх механізмів у становленні моральної свідомості дошкільника. Тому тема дипломного дослідження «Психологічні особливості компонентів моральної свідомості дітей дошкільного віку» набула для нас важливого значення й окремого наукового статусу.

Мета дослідження – виявлення психологічних особливостей розвитку моральної свідомості дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення мети дослідження нами проводилося емпіричне вивчення психологічних особливостей розвитку моральної свідомості дітей дошкільного віку. Оскільки найважливішим показником морального розвитку є моральні якості, які інтегрують у собі всі інші показники (когнітивний, емоційний, поведінковий), то передбачається їх вивчення у дітей, виходячи із відповідних складових їх становлення.

Емпіричне дослідження здійснювалося на базі дошкільного навчального закладу м. Київ.

Усього в дослідженні взяло участь 40 дітей віком 4-6 років, з них 18 хлопчиків та 22 дівчаток, що склали 45% та 55% сукупної вибірки відповідно.

Для дослідження когнітивного компоненту моральної свідомості дошкільників ми використали взаємодоповнюючі методики «Закінчи історію» та методика «Бесіда».

Методика «Закінчи історію» призначена для вивчення усвідомлення дітьми моральних норм.

Методика «Бесіда» передбачала усне опитування дитини за системою спланованих запитань про сутність моральних норм (доброта, чесність, чуйність). Вони розташовані в певній послідовності від простих до складних у межах змісту однієї моральної категорії.

Відповіді дітей підлягали якісному і кількісному аналізу відповідно до визначених параметрів вивчення знань про норми моралі (повнота, адекватність, усвідомленість), рівнів їх сформованості.

Дослідження емоційного компоненту моральної свідомості дітей ми здійснювали за допомогою методик «Сюжетні картинки» та «Вивчення емоційного ставлення до моральних норм».

Методика «Сюжетні картинки» призначена для вивчення емоційного ставлення до моральних норм. Дитині пред'являлися картинки із зображенням позитивних і негативних вчинків однолітків.

Дитина давала моральну оцінку зображенням на картинці вчинків, що дозволило виявити ставлення дітей до моральних норм. Особлива увага приділяється оцінці адекватності емоційних реакцій дитини на моральні норми: позитивна емоційна реакція (усмішка, схвалення і т. п.) на моральний вчинок і негативна емоційна реакція (осуд, обурення і т. п.) – на аморальний.

Методика «Вивчення емоційного ставлення до моральних норм» передбачала демонстрації діагностичного матеріалу: картинок із зображенням

ситуацій, які підлягають моральній оцінці. Дитині показували картинку і просили розповісти про цю картинку. Можна полегшити відповідь, поставивши запитання: «Скажи, хто вчинив добре, а хто вчинив погано».

Поведінковий компонент моральної свідомості дошкільнят досліджувався за допомогою методик «Зробимо разом» та «Програшна лотерея».

Методика «Зробимо разом» призначена для оцінки рівня розвитку моральної спрямованості особистості дитини, що виявляється у взаємодії з однолітками. Для проведення методики необхідні геометрична мозаїка і картинки із зображенням предмета, що складається з невеликої кількості мозаїчних фігур. У дослідженні брали участь дві дитини одного віку. У пару не рекомендується брати двох друзів. Краще, якщо це будуть діти малознайомі один з одним, які не підтримують постійних відносин між собою.

Дітям пропонувалася картинка-зразок. Вони освоювали гру. Після того, як діти досить впевнено маніпулюють фігурками, їм пропонували наступну картинку: «А тепер я кожному дам фігурки, і ви разом складете ось цей малюнок».

Акцент робиться на слові «разом». Дітям дається рівно стільки фігурок, скільки їх необхідно для складання пред'явленої картинки; фігурки діляться між дітьми порівну. Для проведення дослідження зазвичай достатньо двох-трьох картинок (не рахуючи тренувальної картинки-зразка).

Під час виконання завдання дітьми завдання дорослого лише фіксувати в протоколі поведінку дітей.

Методика «Програшна лотерея» розроблена Марією Терезою Бурке-Бельтран.

Дітям пропонувалось витягнути з коробки білетик і повідомити дорослому, чи є квиток вигашним. Попередньо дітям показують вигашний квиток. По ньому дитина може отримати приз – цукерку. Але в коробку білетик не кладуть. Насправді в коробці немає вигашних квитків, але діти цього не знають. Дитина повинна витягнути білетик, подивитися на нього, знову прибрати в коробку, перемішати і повідомити результат дорослому. За поведінкою та емоційною реакцією дитини робиться висновок про сформованість її моральної поведінки.

Такий комплекс методик є взаємодоповнювальним психодіагностичним інструментарієм, що дозволяє всебічно дослідити феномен моральної свідомості дошкільників.

Аналіз одержаних результатів. Аналіз одержаних результатів почнемо з когнітивного компоненту моральної свідомості дітей дошкільного віку. Результати, отримані за методикою «Закінчи історію» дозволяють нам виділити 3 рівні усвідомлення моральних норм: низький, середній та високий (рис. 1).

Як видно із даних, що проілюстрованих на гістограмі, близько половини досліджуваних дітей демонструють середній рівень усвідомлення моральних норм (45%), третина опитаних (37,5%), завершуючи історії орієнтувалися на цілком сформовані уявлення про моральні норми, що відповідає високому рівню їх усвідомлення і 17,5% опитаних проявляють низький рівень усвідомлення моральних норм, коли дитина оцінює поведінку дітей як позитивну чи негативну (правильну або неправильну, добру чи погану), але не обґрунтовує оцінку і не формулює моральну норму.

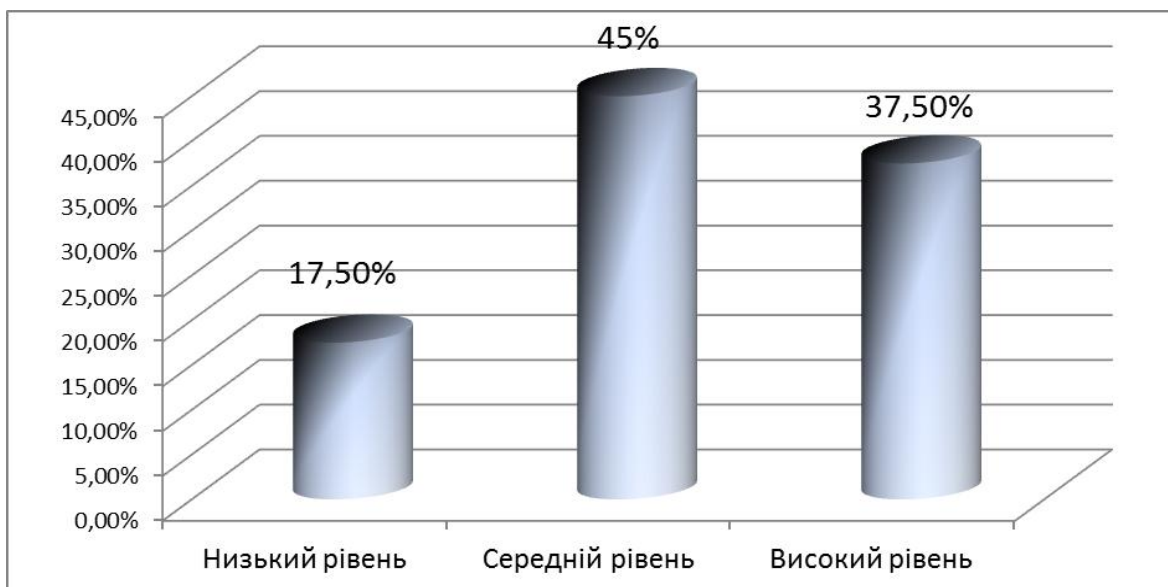

Рисунок 1. - Рівні усвідомлення моральних норм за методикою «Закінчи історію» (у %)

За методикою «Бесіда» ми діагностували сформованість у дитини таких параметрів: узагальнене уявлення про моральні якості, орієнтація на конкретних людей, орієнтація на казкових персонажів, орієнтація на самого себе, орієнтація на сукупність життєвих ситуацій із власного досвіду, орієнтація на конкретні дії, орієнтація на оцінку моральної якості як позитивну чи негативну.

Результати, отримані за даною методикою відображені на рис. 2.

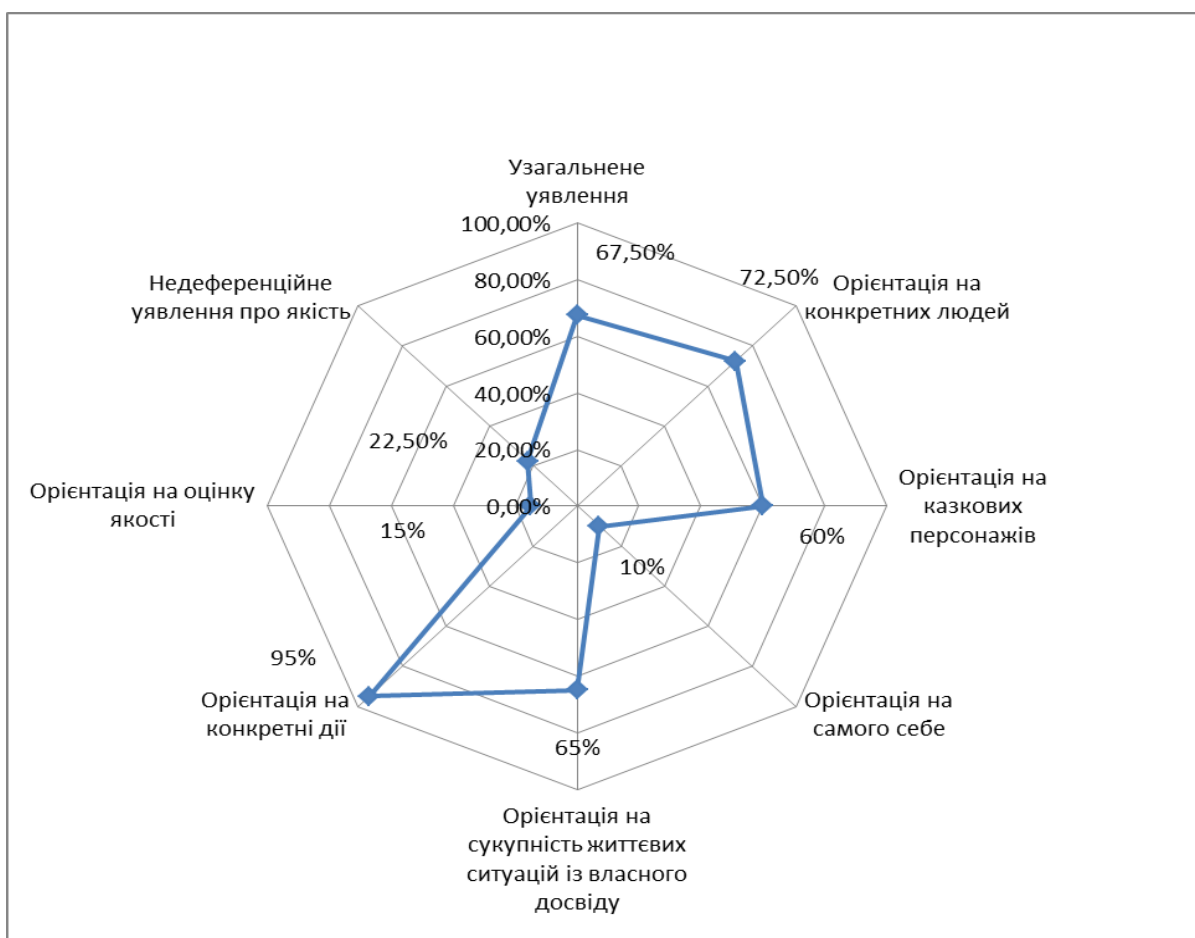

Рисунок 2. - Конструкти когнітивного компоненту моральної свідомості за методикою «Бесіда» (у%)

Відповідаючи на запитання щодо уявлень про основні моральні якості, їх оцінку та належність, 95% дітей найчастіше орієнтуються на конкретні дії, що для них є індикатором «доброго» чи «поганого». Серед відповідей, що ілюструють дані показники, зафіксовані наступні: «Щедрий це той, хто ділиться всім. А жадібний це той, хто не ділиться»; «Друг Вітя добрий, він мене захищає. А злий мій братик, відбирає в мене іграшки»; «Брехун це той, хто обманює; чесний це коли кажеш правду»; «Чесна мама, вона не обманює, а брехун - це той, хто бреше».

Домінуючою серед відповідей дошкільників також виявилася орієнтація на конкретних людей, вона спостерігається у 72,5% опитаних. Найчастіше діти у своїх відповідях, звертаючись до понять «добрий», «щедрий», «чесний», «злий», «жадібний», «несправедливий» та ін., називають маму, тата, братів, сестер, виховательку, друзів, бабусю.

Значна кількість дітей на даний момент уже мають сформоване узагальнене поняття про моральні якості (67,5%).

Більше половини дітей (65%), оцінюючи моральні норми, спираються на сукупність прикладів із життєвого досвіду. Наведемо відповіді дітей, що підтверджують дані показники: «Жана зла, не ділиться іграшками»; «Щедрий тато, він мені все купує»; «добрий, хто дає мені цукерки тощо».

Досить значний відсоток дітей (60%), розмежовуючи поняття моральних норм, орієнтується на казкових персонажів. Це й зрозуміло, адже найчастіше про добрі чи погані вчинки діти дізнаються з казок, те саме стосується і оцінювання вчинків. Проілюструємо дану тенденцію відповідями дітей: «Хороший принц, який завжди рятує принцесу, а погана зла королева»; «Білосніжка з казки – хороша, а зла королева – погана тому, що вона хоче вбити Білосніжку»; «злий вовк, добрі козенята»; «брехлива коза-дерева, а чесний колобок».

Варто зазначити, що така тенденція є типовою для даного віку досліджуваних і зникає зі зміною дитини провідного типу діяльності.

Результати також засвідчили, що 20% опитаних дітей мають недиференційоване уявлення про деякі моральні поняття. Найчастіше такі діти відмовлялися відповідати про поняття «справедливість», не розуміючи його значення.

15% опитаних, розмірковуючи про моральні якості, дають їм певну оцінку: «справедливий, хто робить все правильно»; «зла людина – це яка нікого не любить, крім себе».

Ми також виявили досить незначну тенденцію відповідей з орієнтацією на себе. Так, всього 10% дошкільників відповіли: «я – добрий, добра».

Таким чином, сформованість моральних якостей, зокрема уявлень про них, відповідає нормі, хоча виявлено поодинокі випадки відповідей із заниженим рівнем показників когнітивного компоненту.

Перейдемо до аналізу емоційного компоненту моральної свідомості за методикою «Сюжетні картинки» (рис. 3).

Аналізуючи отримані результати, можемо констатувати наступне: при розподілі сюжетних картинок більше половини досліджуваних дітей (65,5%) виявили адекватні емоційні реакції, проте виражені вони були не надто яскраво.

22,5% опитаних при розмові на тему сюжетних картинок виявили адекватні яскраво виражені емоції.

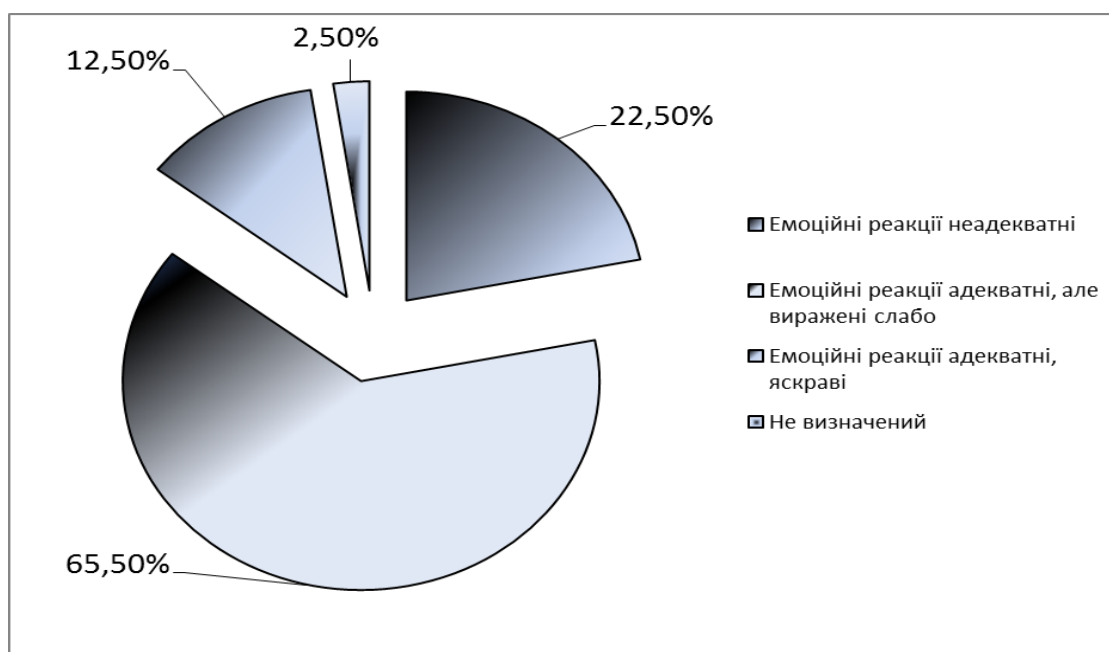

Рисунок 3. - Емоційне ставлення до моральних норм (у%)

Неадекватні емоційні реакції, такі, що не відповідають дійсності зображеного сюжету, виявили 12,5% опитаних, а невизначений характер емоцій спостерігався лише у 2,5% учасників дослідження.

Як бачимо, попри те, що є незначна частка дітей, що не вміють диференціювати власні емоції, все-таки частка тих, хто проявляє адекватні емоційні реакції (яскраво чи не яскраво виражені) – є досить високою.

Методика «Вивчення емоційного ставлення до моральних норм» дозволила чітко та швидко виявити ставлення дітей до моральних норм на основі оцінювання картинки (рис. 4).

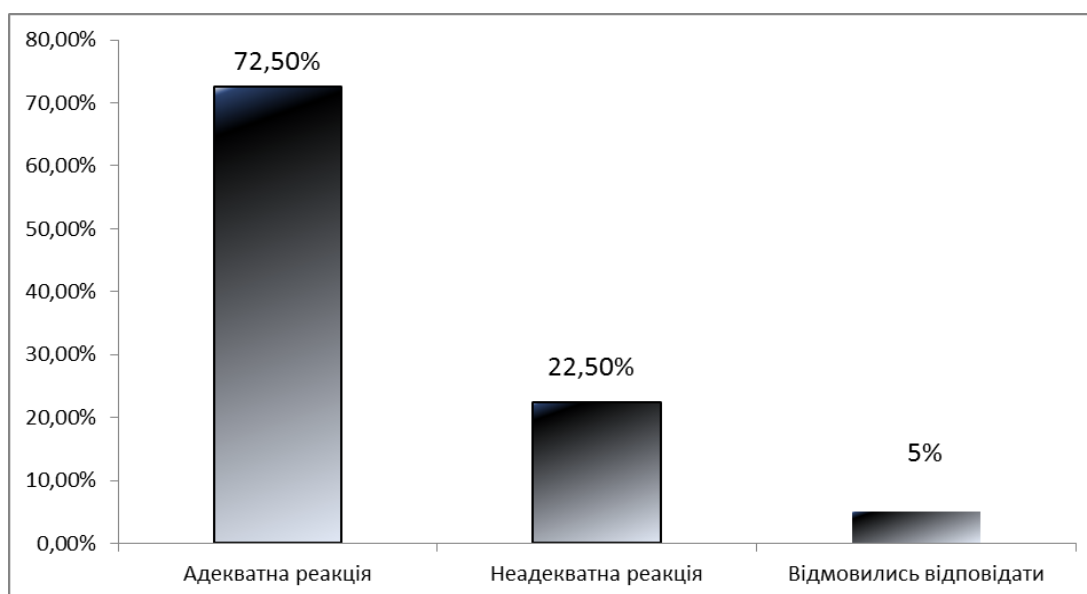

Рисунок 4. - Емоційні реакції дітей за методикою «Вивчення емоційного ставлення до моральних норм»

Як свідчить рис.4, переважна більшість опитаних дошкільників (72,5%) виявили адекватну реакцію, оцінюючи сюжет картинки. Часто такі відповіді супроводжувалися спокійним логічним поясненням, інколи виникало бурхливе обговорення, зрідка – байдужість.

Неадекватні відповіді, а відповідно і реакції на зображену ситуацію, відобразили 22,5% респондентів. Серед їх відповідей зафіксовані наступні: «я би так само сидів і слухав навушники, як і хлопчик з малюнку»; «хлопчик просто сидить і слухає навушники, він же нічого поганого не робить, просто сидить» тощо. 5% опитаних відмовилися відповідати на запитання по сюжету картинки.

Таким чином, попри наявні адекватні емоційні реакції, що відображають емоційний компонент моральної свідомості, існує частка дітей, яким ще важко давати оцінку моральним якостям та ситуаціям, що пов'язані із засвоєнням норм моралі.

Аналіз поведінкового компоненту розпочнемо із опису даних, отриманих за методикою «Зробимо разом» (рис. 5.).

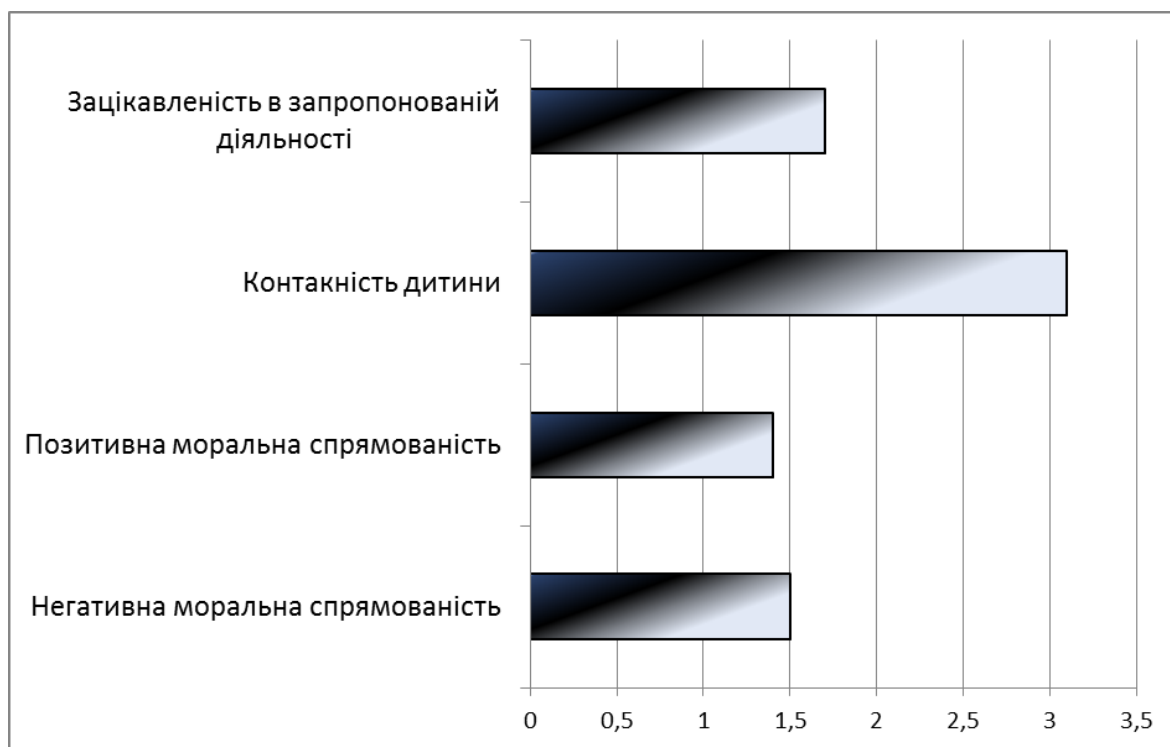

Рисунок 5. - Моральна спрямованість дітей за методикою «Зробимо разом»

Одержані дані дозволяють визначити вектор моральної спрямованості особистості дитини, що виявляється у взаємодії з однолітками. Відповідно, ми виділили кілька діагностованих показників: зацікавленість в запропонованій діяльності, контактність дитини, позитивна моральна спрямованість, негативна моральна спрямованість.

Домінуючим вектором моральної спрямованості дітей дошкільного віку є контактність, товариськість, що виявляється у реакціях на поради партнера, мовленні, зверненому до дорослого чи партнера.

Другим характерним симптомокомплексом є зацікавленість дитини в запропонованій діяльності, що відображена в таких реакціях: дитина стежить за роботою партнера, активно виконує завдання, дає поради і репліки з приводу роботи.

Досить високими є показники негативної моральної спрямованості, за яких дитина забирає фігурки партнера, намагається регулювати поведінку партнера, оцінює його дії, використовує в мові особисті займенники типу «я», «мені», не розуміє слова «разом», прагнучи виконати завдання самостійно.

І найнижчими є показники позитивної моральної свідомості, коли дитина допомагає партнеру, радить, використовує в мові особисті займенники множини типу «нас», «ми», розуміє слово «разом» і намагається налагодити співпрацю тощо.

Таким чином, дана методика дозволила діагностувати недостатньо сформований рівень позитивної моральної спрямованості, що є найнижчим серед усіх діагностованих показників (зацікавленість в запропонованій діяльності, контактність дитини, моральна спрямованість) і потребує подальшої корекції в бік збільшення показників позитивної моральної спрямованості і зменшення – негативної моральної спрямованості.

Методика «Програшна лотерея» дозволила не тільки відстежити поведінкові реакції дитини в ситуації програшу, але й зафіксувати її емоційні прояви (рис. 6).

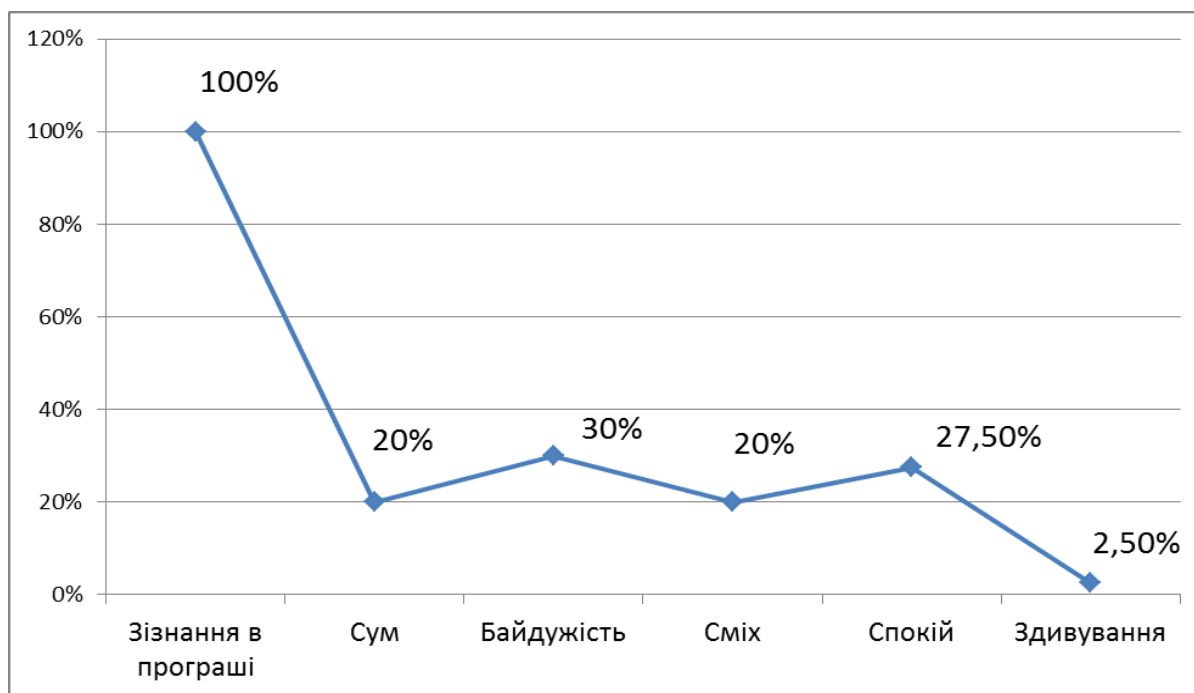

Рисунок 6. - Емоційні та поведінкові реакції на програш (за методикою «Програшна лотерея») (у %)

Аналізуючи результати, варто зазначити, що усі без винятку діти зізналися в тому, що їхній квиток був програшним. Проте, ми виявили характерні емоційні реакції на ситуацію програшу: третина опитаних (30%) демонстрували байдужість до того, що їхній квиток виявився програшним, близько третини (27,5%) – спокій. Однаковою мірою проявилось засмучення в ситуації програшу та сміх (по 20% відповідно). Зазначимо, що засмучення швидко минало, а сміх виникав як реакція «у мене теж програшний квиток». І лише 2,5% дітей здивувалися такому результату, але як і інші – зізналися в програві.

Як бачимо, поведінковий компонент моральної свідомості має характерні особливості залежно від того, в якій ситуації він виявляється – колективізму чи індивідуалізму. І хоча більшість дітей в ситуації колективізму демонструють 100%

чесність, в умовах індивідуального розв'язання завдання виявляється негативна моральна спрямованість.

Висновок. У результаті емпіричного дослідження детально проаналізувавши компоненти моральної свідомості дошкільників (когнітивний, емоційний та поведінковий) встановлено, що домінуючим рівнем усвідомлення моральних норм у групі дошкільників є середній. Дослідження показало, що більшість дітей, оцінюючи моральні норми, орієнтуються на конкретні дії, конкретних людей, попередній досвід, і, зрідка – на казкових персонажів. Емоційні реакції на моральні норми та категорії здебільшого є адекватними, проте в поведінкових реакціях існує негативне ставлення до моральних норм.

Результати емпіричного дослідження засвідчили нерівномірність динаміки розвитку компонентів моральної свідомості. Встановлено, що у дітей переважає високий рівень розвитку когнітивного компоненту поряд із недостатньо сформованим емоційним та поведінковим.

Діагностичний зріз кожного із компонентів моральної свідомості дошкільників засвідчив необхідність впровадження корекційно-розвивальної програми, з чим і пов'язані *перспективи* подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. *Особистість виховується в сім'ї* / І.Д. Бех // Початкова школа. – 1994. – №2. – С. 6-10.
2. Кузьменко В. У. *Розвиток індивідуальності дитини 3-7 років: Монографія* / В.У. Кузьменко. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – 354 с.
3. Малихін А. *Моральна свідомість особистості: сутність та структура* [електронний ресурс] / Андрій Малихін. – Режим доступу до журн.: http://bdpu.org/scientific_published/2005/Pedagogical_studios/
4. Павелків Р. В. *Розвиток моральної свідомості та самосвідомості в молодшому шкільному віці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук: спец. 19.00.07 - «Педагогічна та вікова психологія»* / Р.В. Павелків. – К., 2005. – 40 с.
5. Поніманська Т. І. *Моральне виховання дошкільників: Навчальний посібник* / Т.І. Поніманська. – К.: Вища школа, 1993. – 111 с.
6. Фольваркова В. І. *Показники та рівні розвитку моральної свідомості особистості* / В.І. Фольваркова // Дошкільна освіта. – 2004. – №3 (5). – С. 15-19.

Отримано 07.05.2015 р.

УДК 159.9.923.2

Павлін Д.О.[°]

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, аспірантка

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПЛЕЙБЕК ТЕАТРУ, КЛАСИЧНОГО ІГРОВОГО ТЕАТРУ І ПСИХОДРАМИ

Був проведений порівняльний аналіз основних характеристик Плейбек театру, класичного театру та психодрами на основі певних критеріїв: встановлення понять, керівник, учасники, особистісні якості, особливості гри, глядачі, декорації, тематика та особливості процесу.

[°] © Павлін Д.О., 2015 р.